

Klarspråk.

BULLETIN FRÅN SPRÅKRÅDET NUMMER 2019|3

Kunskap om vad som gör texter begripliga

Vi som arbetar med klarspråk predikar ofta vikten av mottagaranpassning – alltså att anpassa texten efter läsarens behov. Men hur ska vi egentligen veta vad läsarna tycker

är begripligt? Det bästa vore förstås att fråga dem, men det är inte alltid möjligt.

I projektet Begriplig text har fokus varit på läsarna. Vad tycker läsare med

olika slags lässvårigheter gör texter begripliga? Vad fungerar bra och vad hindrar istället läsningen?

Projektet har pågått i tre år och just avslutats. I det här numret av Klarspråk berättar några av personerna i projektet om resultaten och vad vi som producerar texter och information kan lära oss av dem. För det finns sådant som fungerar bra för de flesta läsare.

Jag vill samtidigt puffa för Begriplig texts webbplats begripligtext.se, där det finns filmer och blogginlägg med råd om hur man ska skriva för att nå personer med lässvårigheter.

Dessutom skriver Tommy Olsson om digital tillgänglighet och om EU:s nya webbtillgänglighetsdirektiv. I januari i år började en ny lag gälla som ställer krav på att myndigheters webbplatser och appar ska vara tillgängliga även för personer med funktionsnedsättningar. Tommy reder ut vad lagen omfattar och hur tidplanen ser ut.

Tillgänglighet angår oss alla!

Gabriella Sandström, redaktör

Alla vill kunna förstå vad de läser

Informations- och faktatexter kan vara svåra att läsa och förstå för läsare med till exempel dyslexi, afasi, intellektuell funktionsnedsättning eller autism. Går det att utforma sådana texter så att fler kan förstå dem?

Mellan 2016 och 2019 har projektet Begriplig text försökt besvara den frågan. Projektet drevs av fyra funktionsrättsorganisationer och har samverkat med myndigheter, textproducenter och forskare. Alla de här har varit viktiga, men det viktigaste har varit en aktiv medverkan av deltagare med egen erfarenhet av olika läshinder.

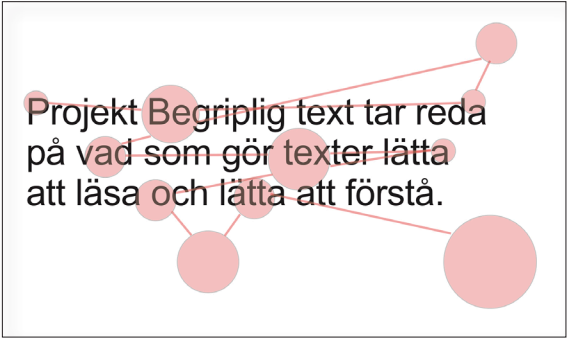
Deltagarna har använt ögonrörelsekameror som visat läsmönster, och de har intervjuats individuellt och i grupp om hinder och möjligheter vid läsning. De har även tagit ställning till och rangordnat påståenden om läsbarhet.

Resultaten visar att första intrycket av en text är viktigt. Rubriker, ingresser och mellanrubriker som tydligt berättar om innehållet är en väg in i texten. Luft mellan stycken och rader gör det lättare för fler att börja läsa texten. Beskrivande bilder, sammanfattningar och punktlister kan ge överblick.

Första intrycket är en förutsättning för att en läsare med läshinder ska ta sig an texten. Mycket i Begriplig text har därför handlat om form. På webbplatsen begripligtext.se finns flera konkreta tips från projektet på hur texter kan göras läsbarare för fler.

Att texten är läsbar betyder däremot inte automatiskt att en text är begriplig. Det räcker inte med vardagliga ord, stör-

re bokstäver, kortare meningar, rak ordföljd, mer luft eller läsvänligare typsnitt. För att en text ska vara begriplig måste jag som skribent också tänka på om jag

Projekt Begriplig text tar reda på vad som gör texter lätta att läsa och lätta att förstå.

Med hjälp av en ögonrörelsekamera kunde man visualisera deltagarnas läsning: hur blicken rör sig genom texten och var den stannar upp. Ju längre fixering, desto större cirkel.

gett tillräckligt med information och bakgrund. Finns något oskrivet mellan raderna som läsaren själv behöver fylla i? Sådant som jag tycker är underförstått behöver inte vara det för läsaren.

Går det att utforma informations- och faktatexter så att de blir begripliga för alla läsare? Ja, men det betyder inte att det finns *ett* sätt att utforma *en* sorts text som passar alla. Det kan behöva vara fler texter på fler sätt.

Jag som skribent behöver ha en bild av vad läsaren vet, vad den inte vet och vad det är jag vill att den ska ta med sig av min text. Men den viktigaste nyckeln är att jag är intresserad av och vill kommunicera med mina läsare.

Mats Jansson, ombudsman på Autism- och Aspergerförbundet

● ● **Resultaten visar att första intrycket av en text är viktigt.**

Tre frågor till ...

Ester Hedberg på Dyslexiförbundet som varit projektledare för Begriplig text:

● Projektet har nyligen avslutats. Vad händer nu – hur ska resultaten spridas?

– De faktorer som projektets deltagare ringat in som särskilt viktiga för att en text ska bli begriplig har vi sammanställt som råd till den som skriver. Råden ska vi lägga upp på webbplatsen begripligtext.se. De blir fria för alla att använda. På webben ska även andra resultat finnas, och alla partner i projektet ska hjälpas åt att sprida dem.

● Vilka lärdomar tar du med dig?

– Oj, det är många. En viktig insikt är att vi alla läser på olika sätt, vilket ställer olika krav på texter. Samtidigt kan läsare inte förvänta sig att det alltid ska finnas olika versioner av texter.

Ester Hedberg. Foto: Ylva Bjelle.

– Vi som skriver måste veta vem läsaren är. Ska vi informera om något som berör alla bör vi skriva för dem som har svårast att läsa. Då blir det begripligt för de flesta.

● Vad är det viktigaste att tänka på för oss som skriver och kommunicerar i kommuner, regioner och på andra myndigheter?

– Att det första intrycket av en text kan avgöra om den ska bli läst eller inte. En text som ser svår ut väljs ofta bort, även om språket i sig är begripligt. Texten ska vara luftig, ha en bra struktur och vara kort.

Svårt att synliggöra det begripliga i en text

Stefan Johansson leder en workshop om begriplighet. Foto: Ester Hedberg.

Vi tänker sällan på hur vi läser. Få av oss har en bild av det egna läsandet, och även om vi ofta kan säga att text A är lättare att läsa än text B så är det svårt att exakt peka ut vad det är som gör texter begripliga eller obegripliga.

I projektet Begriplig text ville vi komma bortom svepande omdömen om texter. Vi ville komma åt detaljerna och diskutera dem för att se om det är stora skillnader mellan hur olika läsare bedömer texters begriplighet. Alla deltagare har av någon anledning svårt att läsa texter.

Att diskutera en kognitiv svårighet handlar mycket om att ”få tag i den”, att göra den synlig och därmed möjlig att diskutera. Att bli medveten om att det kan finnas faktorer som underlättar och sådana som försvårar.

Vi har använt oss av olika metoder för att medvetandegöra varandra. Vi har blandat intervjuer med gruppdiskussioner, och ju mer vi lärde känna varandra desto bättre gick det att arbeta och diskutera texter i grupp.

Som ett första steg använde vi en ögonrörelsekamera och spelade in sekvenser där deltagarna fick läsa en text. Sedan kunde vi tillsammans titta på läsmönstren. Varje ögonfixering blir som en liten ring, och ju längre man tittar desto större blir ringen. (Se exempel på sidan 1.)

Vissa kunde för första gången få förklaringar till sitt läsande. Till exempel hoppade många över ord i texten, och vissa missade många ord. Andra fastna-

de länge på förkortningar, ovanliga ord eller vanliga ord med en ovanlig stavning (till exempel namnet Zara). Andra läsare tittade kanske på alla ord men i en konstig ordning.

Genom att visualisera läsningen kunde vi sedan gå vidare och identifiera 19 faktorer som var extra viktiga. Vi insåg att både den yttre formen och de språkliga formuleringarna spelar stor roll och att de samspekar med varandra. Genom ett test på webben kunde vi bjuda in många fler personer med lässvårigheter och jämföra och rangordna de 19 faktorerna. Då kunde vi se att olika personer prioriterade lite olika, men att vi trots våra olika diagnoser var ganska eniga om vad som gör en text begriplig.

I testerna lärde vi oss också att det är lättast att identifiera det som gör en text obegriplig. Det obegripliga syns medan det begripliga liksom är osynligt.

Stefan Johansson, tillgänglighetsexpert och forskare på Begripligtext

De fem viktigaste faktorerna

- Rubrik som beskriver innehållet
- Information i punktlistor
- Mellanrum mellan stycken
- Sammanfattning av långa texter
- Mellanrum mellan rader

Hela listan med 19 faktorer finns på begripligtext.se.

Ny lag om tillgängliga offentliga webbplatser

Tillgänglighet har länge varit ett område som hamnat i skymundan. Det är något som bara ska fungera och som ingen märker förrän det brister.

Från och med den 1 januari 2019 gäller lagen om tillgänglighet till digital offentlig service, som är Sveriges införlivande av EU:s webbtillgänglighetsdirektiv. Syftet med direktivet är att förbättra tillgängligheten i offentliga aktörers webbplatser och appar, främst för personer med funktionsnedsättning. Lagen omfattar inte bara publika webbplatser och appar, utan också intranät, extranät och dokument (exempelvis pdf:er).

Kraven är att digital offentlig service ska vara

- möjlig att uppfatta
- hanterbar
- begriplig
- robust.

De webbplatser och appar som följer en viss europeisk standard¹ anses automatiskt uppfylla dessa krav.

Det finns många myter om vad tillgänglighet innebär – som att tillgängliga webbplatser är fula och tråkiga. Så är det förstås inte alls, men gamla fördomar kan vara svåra att utrota.

En annan fördom är att det är svårt, dyrt och tidskrävande att skapa tillgängliga webbplatser. Det kan vara dyrt och svårt att lägga till tillgänglighet i efterhand, men tänker man på det från början är det ingen nämnvärd skillnad. Några arbetsmoment, som textning och syntolkning av filmer, tar förstås tid i anspråk, men den som är döv eller blind har ju samma behov av information som den som kan höra och se.

Det finns tre aspekter att ta hänsyn till för att skapa tillgänglig webb: innehållet, formgivningen och tekniken. Kanske något förvånande är tekniken ofta det minsta problemet. Teknik och

formgivning är vanligen något man gör en gång för alla, eller åtminstone relativt sällan. Produktionen av innehåll, däremot, pågår ju ofta löpande. Här ställer lagen krav på att det finns textalternativ för allt innehåll som inte är text, att det finns transkriptioner av ljudklipp (till exempel poddsändningar) och att filmer är textade och, vid behov, syntolkade.

Lagen gäller sedan årsskiftet, men de flesta webbplatser behöver inte uppfylla kraven riktigt än. Webbplatser skapade efter september 2018 omfattas från

Tommy Olsson.

den 23 september i år, äldre webbplatser från september 2020 och appar från juni 2021.

De aktörer som berörs ska dessutom regelbundet publicera en så kallad tillgänglighetsredogörelse som beskriver hur väl man uppfyller lagkraven och ger möjlighet att påpeka brister.

Myndigheten för digital förvaltning ansvarar för att utöva tillsyn av lagen och kontrollera att offentliga aktörer sköter sig.

Tommy Olsson, specialist på webbtillgänglighet på Myndigheten för digital förvaltning

Språkfrågan

Hur vet man om läsaren förstår termen?

När vi stöter på ord vi inte känner till kan vi gå till webbplatsen svenska.se och söka i Svenska Akademiens tre ordböcker. Ord som går att finna där hör mestadels till svenskans allmänspråk, det vill säga ord som merparten av talarna av svenska kommer i kontakt med.

Men om vi vill ta reda på vad *nyckelbiotop* står för, kanske för att förstå varför vi fått avslag på en ansökan om bygglov, måste vi söka i andra källor, till exempel i Rikstermbanken. På rikstermbanken.se får vi veta att *nyckelbiotop* är en term som står för 'skogsområde med speciell karaktär och struktur där man finner eller har starka förväntningar att finna rödlistade arter'. (Och i ett sådant område bör man inte bygga.)

Termer finns inom alla ämnesområden. De benämner kunskap och företeelser som är utmärkande för ämnet, och de underlättar kunskapsöverföringen mellan fackexperter. Men om en term används för en målgrupp som inte har fackexpertens kunskap kan den verka svår och signalera distans.

Varje gång man är i färd med att använda en term bör man alltså fundera över om målgruppen förstår termen eller om det går att välja ett ord i allmänspråket som står för samma sak. Eller, varför inte bjuda på sin kunskap och förklara vad termen innebär, antingen i löptexten eller i en ordlista vid sidan av.

Karin Webbjörn, Språkrådet

1. Standarden heter EN 301 549 annex A, version 2.1.2.

Notiser

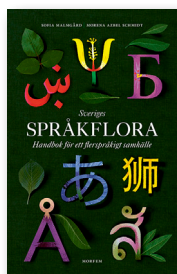
Filmer från Begriplig text

PROJEKTET Begriplig text nämns i flera artiklar i detta nummer. Projektet hade ett slutseminarium i juni, och du kan se filmerna från seminariet på webbplatsen www.begripligtext.se.

Sveriges språkflora

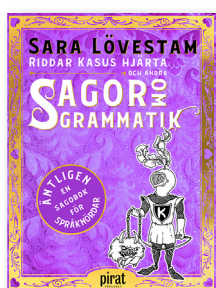
HANDBOKEN *Sveriges språkflora* innehåller information om drygt 40 av de språk som talas i Sverige. Den vänder sig till alla som arbetar i det flerspråkiga Sverige och främst till dem som anlitar tolk eller översättare eller som planerar informationsinsatser på flera språk. Här finns också ett kapitel om vad man bör tänka på vid layout av språk med annan

skrivriktning än vänster till höger eller annan teckenuppsättning än den latinska. Boken är skriven av Sofia Malmgård och Morena Azbel Schmidt.

Sagor om grammatik

SARA LÖVESTAM FORTSÄTTER att skriva grammatikböcker. Hennes senaste bok

Riddar Kasus hjärta och andra sagor om grammatik presenterar ett antal grammatiska fenomen i sagoform. Vad sägs om Sagan om vilden i Positionsschemat eller Sagan om den introverta interjektionen?

Klarspråkskristallen 2020

SNART ÄR DET DAGS att nominera igen! Temat för Klarspråkskristallen 2020 är *nya kanaler och nya metoder för klarspråksarbete*. Mer information finns på www.sprakochfolkminnen.se/kristallen.

Klarspråk + terminologi = sant

DEN 11 OKTOBER är du välkommen till Språkrådets halvdagsseminarium *Tydligt och begripligt med klarspråk och terminologi*. Där presenterar vi olika perspektiv på terminologiarbetets roll för klarspråkig kommunikation. Program och anmälan: www.sprakochfolkminnen.se/terminologi-och-klarsprak.

Fatta lagen!

JURISTEN DONA HARIRI menar att många, särskilt unga, inte känner till sina rättigheter. Hennes bok *Fatta lagen!* vill göra lagen tillgänglig för alla. Här förklarar hon till exempel varför det aldrig är en bra idé att jobba svart och vad samtycke till sex egentligen innebär.

Utredning om funktionshinderspolitiken

I MAJ LÄMNADES betänkandet *Styrkraft i funktionshinderspolitiken* över till socialministern. Utredningen beskriver hur funktionshinderspolitiken kan genomföras inom sju samhällsområden av särskild betydelse och i samhället i stort. Man föreslår dessutom att principen om universell utformning – att göra rätt från början för att se till att alla kan använda samma saker och tjänster – ska vara vägledande.

Ny podd om språk

SPRÅKTIDNINGEN har startat en podd om språk. I det första avsnittet samtalas tidningens chefredaktör Anders Svensson med Lena Lind Palicki om *de* och *dem*, i det andra avsnittet berättar Karin Milles om *hen* och jämställt språk.

Språk i Norden 2019

DEN NYA UTGÅVAN av *Språk i Norden* har temat *språket i sociala medier*. Du kan bland annat läsa om kommunikation mellan medborgare och tjänstemän i en kommun, dialekter i sociala medier och hur ordboksartiklar läggs till i forumet Folkmun.se. Numret finns på tidsskrift.dk/sin.

Ur kalendariet

25–27 september 2019: *Plain 2019*, internationell klarspråkskonferens, Oslo, Norge

9 oktober 2019: Nätverket Klarspråk i Västernorrlands årliga språkseminarium, tema: *Begriplig text i praktiken*, Härnösand

11 oktober 2019: Språkrådets seminarium om klarspråk och terminologi, Stockholm

16–17 oktober 2019: Konferensen *Språk och rätt i forskning, utbildning och praktik*. Linnéuniversitetet, Växjö

8 november 2019: Lättläst dagen, Språktidningens konferens, Stockholm

8 november 2019: Föreningen Examineerade språkkonsulters konferens, tema: *Den tillgängliga webben: direktiv och UX-writing*, Stockholm

22 november 2019: Språkrådets seminarium om att starta och driva klarspråksarbete, Stockholm

Klarspråk.

En tidning från Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen. Box 20057, 104 60 Stockholm

Ansvarig utgivare: Harriet Kowalski
Redaktör: Gabriella Sandström

Tfn (växel): 0200-28 33 33

E-post: klarsprak@sprakochfolkminnen.se

Webbplats: www.sprakochfolkminnen.se

facebook.com/sprakradet

twitter.com/sprakradgivning

Tryck: Lenanders Grafiska AB.